

“ADOLAT”

MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI

**СУВДАН
ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ
ҲАМДА СУВ ЕТКАЗИБ
БЕРУВЧИ
ТАШКИЛОТЛАРНИНГ
ҲУҚУҚ ВА
МАЖБУРИЯТЛАРИ**

МУНДАРИЖА

1. Сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари	3
2. Сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш	5
3. Сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини чеклаш	7
4. Сувдан фойдаланувчиларнинг мажбуриятлари	9
5. Сув ресурсларидан қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун фойдаланувчи сувдан фойдаланувчиларнинг мажбуриятлари ..	12
6. Балиқчилик хўжалиги сув ҳавзаларидан ёки балиқ овлаш участкаларидан фойдаланувчи корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг мажбуриятлари	18
7. Сув объектларидан фойдаланишни, сув беришни ўзбошимчалик билан тартибга солишни ҳамда ўзбошимчалик билан сув олишни тақиқлаш	23
8. Сунъий сув объектлари ва гидротехника иншоотлари орқали тракторлар, транспорт воситаларининг ўтишини, чорва молларининг ҳайдаб ўтилишини тақиқлаш	24
9. Сув етказиб берувчи ташкилотнинг ҳуқуқлари	27
10. Сув етказиб берувчи ташкилотнинг мажбуриятлари	32

СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ ХУҚУҚЛАРИ

Сув кодексининг 72-моддаси сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқий мақомини белгиловчи ва уларни сув ресурсларини бошқариш тизимида пассив истеъмолчи эмас, балки ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга фаол иштирокчи сифатида эътироф этувчи фундаментал норма ҳисобланади. Ушбу модда икки қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисмида фойдаланувчининг сувдан мақсадли фойдаланиш, инфратузилмани ривожлантириш ҳамда сувнинг миқдори ва сифатини назорат қилишга доир асосий ҳуқуқлари мустаҳкамланади, иккинчи қисмида эса ушбу ҳуқуқлар бузилган тақдирда уларни ҳимоя қилиш ва етказилган зарарни қоплашнинг ҳуқуқий механизмлари белгилаб берилади. Қонун чиқарувчи сув ресурсларининг чекланганлигини инобатга олиб, сувдан фойдаланишни аниқ мақсад билан боғлайди, яъни фойдаланувчи сув объектидан фақат унга берилган йўналиш – суғориш, ичимлик суви, саноат ёки бошқа эҳтиёжлар доирасида фойдаланишга ҳақли бўлади. Мазкур талаб сув балансини сақлаш ва бошқа фойдаланувчиларнинг манфаатларига зарар етказмаслик учун зарур бўлиб, белгиланган мақсаддан четга чиқиш рухсатнома ва шартномани қайта расмийлаштиришни талаб этади, акс ҳолда бундай фойдаланиш ноқонуний деб баҳоланади.

Модда фойдаланувчига сувдан самарали фойдаланиш учун зарур бўлган иншоотлар ва қурилмаларни белгиланган тартибда қуриш ҳамда реконструкция қилиш ҳуқуқини ҳам беради. Бу ҳуқуқ томчилатиб суғориш, сувни тежовчи насос тизимлари ёки фильтрация иншоотлари каби замонавий технологияларни жорий этиш орқали сувдан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади, бироқ бундай фаолият экологик ва техник меъёрларга мос бўлиши, бошқа фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини чекламаслиги шарт. Шу билан бирга, фойдаланувчи сувнинг миқдори ва сифатини текшириш ҳуқуқига эга бўлиб, бу унинг шартномавий муносабатлардаги асосий ҳимоя воситаси ҳисобланади. У сув олиш жойларида ўлчов воситалари орқали ҳақиқий сарфни назорат қилиш, зарур ҳолларда лаборатория таҳлилларини талаб қилиш ҳамда сувнинг ифлосланганлиги ёки лимитдан кам етказилганлиги аниқланган тақдирда далолатнома расмийлаштириш ва етказилган зарарни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқига эга.

72-модда фойдаланувчининг сув ресурсларини бошқаришга доир қарорлар қабул қилинишида иштирок этиш имкониятини ҳам назарда тутати. Фойдаланувчи ёки у аъзо бўлган сувдан фойдаланувчилар уюшмалари гидрологик шароит ўзгариши, қурғоқчилик ёки серсувлик ҳолатлари асосида сув олиш лимитларига тузатишлар киритиш бўйича ваколатли органларга расмий таклифлар бериши мумкин. Бундай таклифларнинг асоссиз рад этилиши маъмурий ёки суд тартибида низолашилиши мумкин бўлиб, бу сув тақсимоотида шаффофлик ва демократик назоратни кучайтиради. Модданинг иккинчи қисми фойдаланувчининг энг муҳим ҳуқуқий кафолатини – етказилган зарарни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқини мустаҳкамлайди. Агар сув етказиб берувчи белгиланган лимитни бермаса, сув бериш жадвалига риоя қилмаса ёки сув сифати шартномавий талабларга мос келмаса, фойдаланувчи суд орқали реал зарар ва бой берилган фойдани ундириш ҳуқуқига эга бўлади, бунда шартнома, жадвал, гидропост маълумотлари ва агротехник экспертиза хулосалари асосий далиллар сифатида баҳоланади.

Амалий мисол сифатида иссиқхона хўжалиги билан боғлиқ вазиятни кўриб чиқиш мумкин. Иссиқхона эгаси билан сув етказиб берувчи ўртасида тузилган шартномага мувофиқ, сув белгиланган жадвал асосида етказилиши лозим эди, бироқ амалда сув бир неча ҳафтага кечиктириб берилди ва натижада ўсимликлар қуриб, ҳосилнинг катта қисми nobуд бўлди. Ушбу ҳолатда фойдаланувчи 72-модданинг зарарни қоплаш ҳуқуқига таяниб судга мурожаат қилади, далил сифатида жадвал, сув етказиб берилмаган даврни кўрсатувчи ўлчов маълумотлари ҳамда экспертиза хулосасини тақдим этади. Суд сув етказиб берувчининг шартномавий мажбуриятни бузганини аниқлаб, фойдаланувчининг иссиқхонани барпо этиш, уруғлик, ўғит ва меҳнат харажатлари ҳамда бой берилган фойдасини қоплаш тўғрисида қарор чиқариши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, Сув кодексининг 72-моддаси сувдан фойдаланувчининг ҳуқуқларини декларатив даражада эмас, балки реал иқтисодий ва ҳуқуқий кафолатлар билан мустаҳкамловчи норма бўлиб, уни маъмурий ихтиёрийликдан ҳимоя қилади ҳамда сув ҳуқуқий муносабатларида адолат, шаффофлик ва жавобгарлик тамойилларини тизимли равишда таъминлайди.

СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ ХУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ

Сув кодексининг 73-моддаси сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини реал, ижро этиладиган ва процессуал жиҳатдан ҳимояланган ҳуқуқлар даражасига кўтарувчи фундаментал норма ҳисобланади. Агар 72-модда фойдаланувчининг моддий ҳуқуқларини – сувдан фойдаланиш, сифат ва миқдорни текшириш, зарарни қоплашни талаб қилиш каби имкониятларни белгилаб берган бўлса, 73-модда айнан шу ҳуқуқлар бузилган тақдирда давлат томонидан қандай ҳуқуқий механизмлар орқали уларни тиклаш ва ҳимоя қилиш кафолатланишини мустаҳкамлайди. Шу маънода, мазкур модда сув ҳуқуқий муносабатларида «ҳуқуқ – кафолат – ижро» мантикий занжирининг якуний бўғини сифатида намоён бўлади.

Сув кодексининг 73-моддасининг биринчи қисми сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари қонун билан ҳимоя қилинишини белгилайди ва бу ҳимоя маъмурий органларнинг ички йўриқномалари, буйруқлари ёки вазиятга доир кўрсатмаларидан устун туришини англатади. Юридик жиҳатдан бу норма сувдан фойдаланувчининг ҳуқуқини конституциявий даражадаги субъектив ҳуқуқ сифатида эътироф этади, яъни фойдаланувчи сув олиш, лимитдан фойдаланиш ёки шартномавий режимга риоя этилишини талаб қилишда давлат органларининг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган, балки қонун билан кафолатланган талабни илгари суради. Натижада, ҳар қандай мансабдор шахснинг «юқоридан топшириқ бўлди» ёки «вазият ўзгарди» каби асослари фойдаланувчининг қонуний ҳуқуқларини чеклаш учун етарли юридик далил бўла олмайди.

Сув кодексининг 73-моддасининг иккинчи қисми бузилган ҳуқуқларни тиклаш мажбуриятини белгилаб, ҳуқуқий муносабатларда ҳуқуқбузарлик содир этилишидан аввалги ҳолатни қайта тиклаш принципини жорий этади. Бу принципга кўра, ҳуқуқни тиклаш фақат келажак учун чекловларни бекор қилиш билангина эмас, балки фойдаланувчининг ҳуқуқи бузилган даврда юзага келган барча салбий оқибатларни бартараф этиш, шу жумладан етказилган зарарларни қоплаш орқали амалга оширилади. Шу тариқа, 73-модда ҳуқуқни ҳимоя қилишни фақат декларатив чора сифатида эмас, балки реал иқтисодий ва ташкилий натижага олиб келувчи мажбурий механизм сифатида белгилайди.

Мазкур модда назарда тутган «қонунчиликда белгиланган тартиб» тушунчаси бир нечта ҳуқуқий йўлларни ўз ичига олади. Аввало, фойдаланувчи судгача бўлган тартибда сув етказиб берувчи ёки ваколатли органга ёзма эътироз ва талабнома билан мурожаат қилиб, ҳуқуқбузарликни бартараф этишни талаб қилиши мумкин. Агар бу чора самара бермаса, фойдаланувчи маъмурий судга ёки иқтисодий судга мурожаат этиб, ноқонуний қарор ёки ҳаракатни ҳақиқий эмас деб топишни, мансабдор шахсни муайян мажбуриятни бажаришга мажбур қилишни ва етказилган зарарни ундиришни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлади. Шу жиҳатдан, 73-модда суд назоратини сув ресурсларини бошқариш тизимининг ажралмас институционал элементи сифатида мустаҳкамлайди.

Амалий мисол сифатида қуйидаги вазиятни кўриб чиқиш мумкин. Фермер хўжалиги сув етказиб берувчи ташкилот билан тузилган шартномага мувофиқ, белгиланган лимит ва жадвал асосида сув олиш ҳуқуқига эга бўлади ҳамда барча тўловларни ўз вақтида амалга оширади. Бироқ, туман ирригация бўлими оғзаки кўрсатмага таяниб, фермернинг асосий сув олиш иншоотини муҳрлаб, сув оқимини йирик кластер томон йўналтиради. Натижада фермернинг экинлари сувсиз қолиб, ҳосилнинг бир қисми нобуд бўлади. Ушбу ҳолатда фермер 73-модданинг биринчи қисмига таяниб, ирригация бўлимининг ҳаракати қонунга зид эканлигини асослайди, иккинчи қисмига таяниб эса суддан сув етказиб бериш ҳуқуқини зудлик билан тиклашни ва етказилган зарарни қоплашни талаб қилади. Суд иншоотни муҳрлаш ҳақидаги ноқонуний ҳаракатни бекор қилиб, сув етказиб беришни тиклаш мажбуриятини юклайди ҳамда 72-модда билан узвий боғлиқликда ҳосил нобуд бўлиши натижасида юзага келган реал зарар ва бой берилган фойдани ундириш масаласини кўриб чиқади.

Хулоса қилиб айтганда, Сув кодексининг 73-моддаси сувдан фойдаланувчининг ҳуқуқларини фақат норматив даражада белгилаб қўймасдан, балки уларни тиклаш ва ҳимоя қилишнинг аниқ, мажбурий ва суд орқали ижро этиладиган механизмларини яратади. Ушбу норма сув тақсимотини маъмурий ихтиёрийлик доирасидан чиқариб, уни қонунийлик, жавобгарлик ва ҳуқуқий барқарорлик тамойилларига асосланган тизимга айлантиради ҳамда

III8518

фойдаланувчининг давлат билан муносабатларда тенг ҳуқуқли субъект сифатида иштирок этишини таъминлайди.

СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ЧЕКЛАШ

Сув кодексининг 74-моддасида сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари қандай ҳолларда чекланиши ҳақида сўз юритилади.

Шу ўринда сувдан фойдаланувчилар қандай ҳуқуқларга эга эканлигига аниқлик киритамиз. Сувдан фойдаланувчиларнинг асосий ҳуқуқлари Сув кодексининг 72-моддасида келтирилган бўлиб, улар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин: сув объектларидан белгиланган мақсадда фойдаланиш; сувдан фойдаланиш учун зарур иншоотларни, қурилмаларни ҳамда бошқа объектларни қуриш ва реконструкция қилиш; берилаётган сувнинг миқдори ва сифатини текшириш; сув ресурсларини бошқаришга доир қарорлар қабул қилинишида қонунчиликда белгиланган тартибда иштирок этиш; сув олиш лимитларини ўзгартириш бўйича таклифлар киритиш; етказилган зарарнинг ўрни қонунчиликда белгиланган тартибда қопланишини талаб қилиш; сувдан фойдаланувчилар уюшмаларини ва бошқа бирлашмаларни қонунчиликда белгиланган тартибда ташкил этиш. Шунингдек, 72-моддада сувдан фойдаланувчилар қонунчиликка мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкинлиги белгиланган. Яъни бундай ҳуқуқлар Сув кодексидан бошқа ҳужжатлар – сувдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишга оид қонунлар ва қонуности актларида белгилаб қўйилади. Кўп ҳолларда, сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари сувдан фойдаланиш мақсадидан келиб чиққан ҳолда бошқа соҳалар қонунчилигида ҳам белгиланиши мумкин. Масалан, сувдан фойдаланувчиларнинг сув объектидан қишлоқ хўжалик мақсадларида фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқуқлари аграр қонунчиликда, коммунал-хўжалик мақсадларида фойдаланиш билан боғлиқ ҳуқуқлари эса, сувни етказиб бериш учун зарур иншоотларни қуриш ва жойлаштириш нуқтаи назаридан ер, шаҳарсозлик қонунчилигида ўз ифодасини топиши мумкин.

Сув кодекси 74-моддасининг биринчи қисмида сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари қандай ҳолларда чекланиши аниқ санаб кўрсатилган. Булар: 1) аҳолининг соғлиғини сақлаш; 2) атроф-муҳитни муҳофаза қилиш; 3) миллий хавфсизликни таъминлаш мақсади; 4) сув танқислиги; 5) табиий ва техноген хусусиятли

фавқуллода вазиятлар ҳисобланади. Демак, юқоридаги вазиятларга доир зарурат юзага келганда сувдан фойдаланиш ҳуқуқини берган ваколатли давлат органи томонидан сувдан фойдаланувчининг сувдан фойдаланиш ҳуқуқи чекланади.

Қонунчилик сувдан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаш билан бир қаторда, тегишли сув объектидан ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжларини қаноатлантириш учун фойдаланаётган фуқароларнинг ичимлик сувига бўлган ҳуқуқи таъминланишини кафолатлайди. Яъни тегишли сув объектидан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари чекланиши ундан ичимлик мақсадида умумий фойдаланиш ҳуқуқи асосида фойдаланаётган аҳолининг ҳуқуқларини бузмаслиги, уларнинг сув объектларидан фойдаланиш шарт-шароитлари ёмонлашмаслиги керак.

Мазкур 74-модданинг иккинчи қисмида сувдан фойдаланиш ҳуқуқи сув объектидан фойдаланиш учун рухсатнома берган ва сув объектини фойдаланиш учун тақдим этган ваколатли орган томонидан чекланиши белгилаб қўйилган. Қонунда сувдан танҳо фойдаланиш ҳуқуқи ҳамда сувдан махсус фойдаланиш ҳуқуқи ҳақида сўз бормоқда. Қайд этиш жоизки, Сув кодексининг 7-моддасида **сувдан фойдаланиш турлари** белгиланган бўлиб, унга кўра сув объектидан сув олиш усулига, сувнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этишига қараб, **сувдан фойдаланиш умумий ва махсус фойдаланиш** турларига бўлинади. Сувдан умумий фойдаланиш фуқаронинг кундалик шахсий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бўлиб, сувдан умумий фойдаланиш учун, одатда, махсус рухсатнома талаб этилмайди. Сув кодексининг 54-моддасига кўра, сувдан умумий фойдаланиш жумласига қуйидагилар кирази: ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш; чўмилиш; байдаркада ва моторсиз қайиқда сузиш; чорва молларини суғориш; спорт ва ҳаваскорлик йўли билан балиқ овлаш. Сув кодексининг 55-моддасига мувофиқ сувдан махсус фойдаланиш жумласига қуйидагилар кирази: тўсувчи иншоотлардан, насослардан, насос станцияларидан, сифонлар ва сув кўтарувчи бошқа қурилмалардан фойдаланган ҳолда сув олиш; сув транспортида сузиш; гидроэлектростанциялар учун сувдан фойдаланиш; оқова сувларни сув объектларига оқизиш. Сувдан махсус фойдаланиш рухсатнома олган ҳолда ёки рухсатномасиз амалга оширилиши мумкин. Сув олиш иншоотларидан фойдаланган ҳолда сув объектларидан бир суткада 5 куб метрдан ортиқ сув олишда, шунингдек оқова ва коллектор-дренаж сувларини

сув объектларига ҳамда жой рельефига оқизишда рухсатнома талаб этилади. Бундай рухсатнома ер усти табиий сув объектларидан фойдаланишда Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари томонидан; ер ости, минерал ва термал сувлардан фойдаланишда Тоғ-кон саноати ва геология вазирлигининг тегишли органлари томонидан берилади. Демак, сувдан махсус фойдаланиш ҳуқуқи Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари ҳамда Тоғ-кон саноати ва геология вазирлигининг тегишли органлари томонидан чекланади. Таъкидлаш жоизки, сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш шартлари Сув кодексининг 57-моддасида, сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилишини тўхтатиб туриш, тугатиш ва уни бекор қилиш асослари эса 58-моддада белгилаб қўйилган.

Сув кодекси 74-моддасининг иккинчи қисмида сувдан танҳо фойдаланиш ҳуқуқи ҳақида ҳам гап бормоқда. Таъкидлаш жоизки, Сув кодексининг 9-моддасида **сув объектларидан фойдаланиш турлари** белгиланган бўлиб, **сув объектлари танҳо ёки биргаликда фойдаланишда** бўлиши мумкин. Танҳо фойдаланишга берилмаган сув объекти биргаликда фойдаланиладиган сув объектидир. Сув кодексининг 17-моддасида белгиланишича, давлат ташкилотларига оператив бошқарув ҳуқуқи асосида берилган сув хўжалиги объектлари давлат сув хўжалиги объектлари ҳисобланади. Бунда фақат битта сувдан фойдаланувчига (қишлоқ хўжалиги ер участкаси ижарачисига) хизмат кўрсатадиган сув хўжалиги объектлари Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгашининг ёки вилоят ҳокимлигининг тегишли қарори билан мазкур сувдан фойдаланувчига оператив бошқарув ҳуқуқи асосида танҳо фойдаланишга тўловсиз берилади. Демак, сувдан танҳо фойдаланиш ҳуқуқи Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгашининг ёки вилоят ҳокимининг қарори асосида чекланиши мумкин.

СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ МАЖБУРИЯТЛАРИ

Сув кодексининг 75-моддаси сувдан фойдаланувчиларнинг мажбуриятларини белгилаб, сув ресурсларидан фойдаланиш муносабатларида иштирок этувчи барча субъектлар учун мажбурий ҳуқуқий стандартларни ўрнатади. Ушбу норма сув ресурсларидан фойдаланиш жараёнида экологик барқарорликни таъминлаш, ресурсларни муҳофаза қилиш, бошқа фойдаланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва давлат назоратини амалга оширишга

хизмат қилади. Модда мазмунан комплекс характерга эга бўлиб, унда экологик, маъмурий ва фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятлар уйғунлашган.

Мазкур 75-моддага мувофиқ, сувдан фойдаланувчи энг аввало ўзига берилган сув ресурсларини оқилона бошқариши ва улардан самарали фойдаланиши, сувдан мақсадсиз фойдаланилишига йўл қўймаслиги, сувни тежаб сарфлаши, унинг сифатини тиклаш ва яхшилаш чораларини кўриши шарт. Бу талаб сув ресурсларининг чекланган табиий бойлик эканлигидан келиб чиқиб, барқарор ривожланиш ва оқилона фойдаланиш тамойилларига асосланади. Амалиётда ушбу мажбурият сув сарфини мақбуллаштириш, сувни тежовчи технологияларни жорий этиш, сувнинг ифлосланишини камайтириш ва қайта тиклаш чораларини кўриш орқали таъминланади.

Сувдан фойдаланувчи белгиланган сув олиш лимитларига ва сувдан фойдаланиш қоидаларига риоя этиши, шунингдек сув объектларидан фақат белгиланган мақсадларда фойдаланиши лозим. Бу қоидалар сув ресурсларининг адолатли тақсимланиши, уларнинг ортиқча эксплуатация қилинишига йўл қўймаслик ва экологик мувозанатни сақлашга қаратилган. Сувдан махсус фойдаланиш ҳолларида эса тегишли рухсатномани расмийлаштириш талаби маъмурий-ҳуқуқий тартибни таъминлайди ва давлат томонидан ресурслардан фойдаланиш устидан назоратни мустаҳкамлайди.

Сув кодексининг 75-моддасида шартномавий муносабатларга алоҳида эътибор қаратилган. Сувдан фойдаланувчи сувдан фойдаланиш тўғрисида шартнома тузиши, сув олиш учун ўз вақтида талабнома бериши шарт. Бу норма сув таъминоти тизимида тартиб-интизомни таъминлаш ва хизмат кўрсатиш жараёнини режалаштириш имконини беради. Шу билан бирга, сув ресурсларидан фойдаланганлик, сув етказиб берувчи ташкилот хизматлари ҳамда бошқа сув хўжалиги хизматлари учун тўловларни ўз вақтида амалга ошириш, шунингдек сув объектларига ва жой рельефига ифлослантирувчи моддаларни оқизганлик учун компенсация тўловларини тўлаш мажбурияти “ифлослантирувчи тўлайди” тамойилининг миллий қонунчиликдаги ифодасидир.

Экологик хавфсизлик нуқтаи назаридан, сувдан фойдаланувчи таркибида ифлослантирувчи моддалар мавжуд бўлган сувларнинг сув

объектларига оқизилишини тўлиқ тўхтатиш чораларини кўриши, сувларнинг ифлосланиши, булғаниши ва камайиб кетишининг олдини олиши, шунингдек ер усти ва ер ости сувлари тўпланадиган майдонларнинг ифлосланишига йўл қўймаслиги шарт. Бу нормалар сув объектларини муҳофаза қилишга қаратилган бўлиб, экологик жавобгарликни кучайтиради.

Техник ва ташкилий жиҳатдан, сувдан фойдаланувчи сув олиш жойларини сувни бошқариш ва ҳисобга олиш воситалари билан жиҳозлаши, ўзига тегишли сув хўжалиги объектлари ва иншоотларни техник жиҳатдан соз ҳолатда сақлаши, белгиланган қоидаларга риоя қилиши шарт. Айниқса, оқова сувларни сув объектларига ва жой рельефига оқизиладиган жойларни автоматик мониторинг воситалари билан жиҳозлаш талаби рақамлаштириш ва экологик назоратни кучайтиришга хизмат қилади. Олинадиган сув миқдори ҳамда оқизиладиган оқова сувлар ҳажмининг ҳисобини юритиш ва ваколатли органларга ахборот тақдим этиш шаффофлик ва ҳисобдорлик принципларини таъминлайди.

75-моддада сувдан бошқа фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузмаслик, сув хўжалиги объектлари ва табиий ресурсларга зарар етказмаслик мажбурияти ҳам мустаҳкамланган. Бу қоида сув ресурсларидан фойдаланиш жараёнида ўзаро манфаатлар мувозанатини таъминлашга қаратилган бўлиб, қўшни ер участкалари, қишлоқ хўжалиги субъектлари ёки саноат корхоналари ўртасидаги муносабатларда муҳим аҳамият касб этади.

Сувни тежаш ва рақамли технологияларни жорий этиш мажбурияти замонавий сув бошқаруви концепцияларига мос равишда белгиланган. Бу сув сарфини аниқ ҳисоблаш, онлайн мониторинг тизимларини жорий қилиш ва ноқонуний сув олиш ҳолатларининг олдини олишга хизмат қилади.

Давлат назоратини амалга оширувчи органларнинг вакилларини объектларга киритиш ва зарур ахборот тақдим этиш мажбурияти давлат бошқаруви тизимидаги очиқлик ва ҳисобдорлик принципларини мустаҳкамлайди. Шунингдек, авариялар ёки табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар юзага келганда, сув етказиб берувчи ташкилотлар ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларини ўз вақтида хабардор қилиш ҳамда оқибатларни

бартараф этиш ишларида иштирок этиш талаби жамоат хавфсизлиги нуқтаи назаридан муҳимдир.

Балиқлар ва бошқа сув флораси ҳамда фаунасини муҳофаза қилиш мажбурияти сув экотизимларини сақлаш ҳамда биологик хилма-хилликни ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолати ҳисобланади. Бу норма сув ресурсларидан фойдаланиш фақат иқтисодий эмас, балки экологик масъулият ҳам эканлигини кўрсатади.

Сув кодекси 75-моддасининг охири қисмида қонунчиликка мувофиқ сувдан фойдаланувчилар зиммасида бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкинлиги қайд этилган бўлиб, бу норма ҳуқуқий тартибга солишнинг динамик хусусиятини акс эттиради. Шунингдек, ўз балансида вертикал суғориш қудуғига эга бўлган сувдан фойдаланувчи ташкилотлар ва жисмоний шахслар мазкур қудуққа бевосита туташ ер участкаси учун сув хўжалиги хизматлари тўловидан озод этилиши қонунда иқтисодий рағбатлантириш механизми сифатида намоён бўлади. Бу норма мустақил сув таъминоти манбаларига эга бўлган субъектларни қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Шу тариқа, 75-модда сувдан фойдаланувчиларни фақат ресурс истеъмолчиси сифатида эмас, балки экологик барқарорликни таъминлаш, давлат назорати талабларига риоя қилиш ва бошқа фойдаланувчилар манфаатларини ҳурмат қилишга мажбур бўлган субъект сифатида белгилайди. Ушбу норма сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасида ҳуқуқий тартиб-интизомни таъминлаш ва барқарор бошқарувни амалга оширишнинг муҳим ҳуқуқий асоси ҳисобланади.

СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭҲТИЁЖЛАРИ УЧУН ФОЙДАЛАНУВЧИ СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИЛАРНИНГ МАЖБУРИЯТЛАРИ

Сув кодексининг 76-моддаси қишлоқ хўжалиги секторида сувдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, сувдан фойдаланувчилар зиммасига махсус мажбуриятларни юклайди. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг энг йирик сув истеъмолчиси бўлганлиги сабабли, мазкур моддадаги мажбуриятлар нафақат ҳуқуқий, балки экологик ва озиқ-овқат хавфсизлиги нуқтаи

III 8518

назаридан ҳам стратегик аҳамият касб этади. Мазкур модданинг мазмуни Сув кодексининг 75-моддасидаги умумий мажбуриятларни тўлдирган ҳолда, **судан фойдаланувчининг ер унумдорлигини сақлаш ва сув исрофгарчилигини камайтириш борасидаги масъулиятини аниқлаштиради.**

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 2024 йил 2 февралда қабул қилинган “Тупроқни муҳофаза қилиш ва унинг унумдорлигини ошириш тўғрисида”ги ЎРҚ–903-сон Қонунининг 6-моддасида тупроқни муҳофаза қилиш ва унинг унумдорлигини ошириш тадбирлари жумласига бевосита судан фойдаланиш билан боғлиқ қуйидаги мажбуриятлар ҳам киритилади:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш чоғида тупроқ ва сув манбаларининг шўрланишини, ботқоқланиши ҳамда ифлосланишини истисно этадиган усуллардан фойдаланиш;

шўрланган ерларда мелиоратив тадбирларни амалга ошириш;

қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришда сувни тежайдиган технологиялардан фойдаланиш;

қияликларда сув эрозиясига қарши курашиш учун кўп йиллик ўтлар, буталар ва дарахтлар экиш;

коллектор-дренаж ва суғориш тармоқларини, шунингдек сув ҳавзаларини тозалаш чоғида олинган тупроқдан фойдаланган ҳолда қумли, қумлоқ ва енгил қумоқ тупроқларнинг механик таркибини яхшилаш;

суғориладиган ерларда илмий асосланган тавсияларга мувофиқ эрозияга қарши тадбирларни қўллаш, суғориш режимларига ва нормаларига риоя этиш.

Қонуннинг 12-моддасида эса Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлигининг тупроқни муҳофаза қилиш ва унинг унумдорлигини ошириш соҳасидаги ваколатлари белгиланган бўлиб, улар жумласига қуйидагилар киради:

ерларни суғоришнинг сувни тежайдиган, тупроқни химоялайдиган технологияларини жорий этади;

суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, барқарорлигини таъминлаш ва деградациянинг олдини олиш чораларини кўради;

коллектор-дренаж тармоқлари ва иншоотларининг ишлаш қобилиятини таъминлаш бўйича чоралар кўради, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини баҳолайди ва ҳисоботини юритади;

илмий-техника ютуқларини, шунингдек сувни тежайдиган замонавий технологияларнинг инновацион усулларини ҳамда илғор тажрибани жорий этади.

Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 26 августда қабул қилинган 662–II-сон Қонуни билан янги таҳрирда тасдиқланган «Фермер хўжалиги тўғрисида»¹ги Қонуннинг 17-моддасида фермер хўжалигининг мажбуриятлари белгиланган, фермер хўжалиги: экологик талабларга ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг бошқа қоидаларига риоя этиши; сувни тежаш, сув ресурсларидан мақсадли ва оқилона фойдаланиш чора-тадбирларини кўриши; фермерлараро ички суғориш ва коллектор-дренаж тармоқларини, улардаги иншоотларни таъмирлаш ҳамда тиклашда иштирок этиши, уларни техник жиҳатдан соз ҳолатда сақлаши, улардан фойдаланишнинг белгиланган қоидаларига риоя этиши; сув объектларининг сувни муҳофаза қилиш зоналари, соҳил бўйи минтақалари, санитария муҳофазаси зоналарини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тартиби ва шартларига риоя этиши шарт.

Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 1 апрелда қабул қилинган «Деҳқон хўжалиги тўғрисида»ги ЎРҚ–680-сон Қонунининг 6-моддасида деҳқон хўжалиги сув объектларининг қирғоқлари бўйидаги ерлар таркибидан хавфсизлик талабларига ва техник талабларга қатъий риоя этилишини таъминлаш шарти билан ижарага берилган ер участкаларида ўз фаолиятини амалга ошириши мумкинлиги белгиланган. 11-моддада эса деҳқон хўжалигининг сув ресурсларидан оқилона ва тежамли фойдаланиши шартлиги белгиланиб, фойдаланилган сув ресурслари учун солиқ тўлаш тартиби ҳақида сўз юритилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 20 майда қабул қилинган «Яйловлар тўғрисида»ги ЎРҚ–538-сон қонунда яйловлар сув билан таъминланган ёки сув билан таъминланмаган бўлиши мумкинлиги қайд этилади. Сув ресурсларидан қишлоқ хўжалиги

¹ «Фермер хўжалиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 26 августдаги “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 662–II-сон Қонуни билан янги таҳрирда тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/275195>

эҳтиёжлари учун фойдаланувчи сувдан фойдаланувчилар яйловларга сув чиқаришнинг қулай режимини сақлаб туришга масъулдирлар.

Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 1 апрелдаги “Томорқа хўжалиги тўғрисида”ги ЎРҚ–681-сон Қонунининг 6-моддасида шахсий томорқа ер участкаларидан томорқа хўжалигини юритиш учун фойдаланувчи шахсларнинг сув ресурсларидан оқилona ва тежаб фойдаланиши шартлиги белгилаб қўйилган. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг томорқа хўжаликларини юритишни ташкил этиш ва уларни ривожлантириш мақсадида томорқа хўжаликларининг моддий-техника таъминотини яхшилаш билан бир қаторда уларни сув ресурслари билан таъминлашга доир тегишли чора-тадбирларни ҳам кўриши белгиланган.

Сув кодекси 76-моддасининг иккинчи ва бешинчи хатбошиларида белгиланган **суғоришнинг қулай режимини сақлаш** мажбурияти илмий жиҳатдан экинларнинг сувга бўлган талабини (евапотранспирация) иқлим шароити ва тупроқ намлиги билан мутаносиб равишда таъминлашни назарда тутди. Амалиётда бу мажбурият сувдан фойдаланиш режалари ва лимитлари асосида амалга оширилади.

Миллий қонунчилигимизда суғориш режимининг бузилиши натижасида ерларнинг ботқоқланиши ёки шўрланиши юз берса, фойдаланувчи Ер кодексининг 79-моддаси тартибида ердан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум этилиши мумкин. Шунингдек, Ер кодексининг 48-моддасида қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланувчи ер эгалари, ердан фойдаланувчилар ва ижарачиларнинг мажбуриятлари белгиланган. Жумладан: хўжаликнинг бутун ички суғориш ва коллектор-дренаж тармоғини ҳамда ундаги иншоотларни техникавий жиҳатдан соз ҳолатда сақлаш; қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини суғориладиган ерларнинг шўр босиши ва захланишига, ерларнинг ва сув манбаларининг ифлосланиши ва зарарланишига йўл қўймайдиган усуллар билан амалга ошириш; қишлоқ хўжалик экинлари ва дов-дарахтларни парвариш қилишнинг сув тежаладиган технологияларини, суғоришнинг илғор усуллари жорий этиш; ерларни муҳофаза қилиш юзасидан, шу жумладан суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик шундай мажбуриятлар сирасига киради.

Сувни тежайдиган технологияларни жорий этиш ва агротехника тадбирлари (учинчи ва олтинчи хатбошилар).

Ушбу бандлар қишлоқ хўжалигида сувдан фойдаланишнинг анъанавий усулларида воз кечиб, инновацион ва ресурс тежамкор моделларга ўтишни ҳуқуқий жиҳатдан мажбурий қилиб белгилайди. Илмий жиҳатдан бу мажбурият иккита ўзаро боғлиқ йўналишни қамраб олади: биринчиси – техник жиҳозланиш (технология), иккинчиси – ерга ишлов бериш маданияти (агротехника).

Технологик такомиллаштириш деганда, фақат томчилатиб ёки ёмғирлатиб суғориш тизимларини ўрнатиш эмас, балки суғориш тизимларини тўлиқ автоматлаштириш, ёпиқ қувурли тармоқларга ўтиш ва сув тақсимоотида рақамли бошқарувни жорий этиш ҳам назарда тутилади. Агар анъанавий эгатлаб суғоришда сувнинг 40 – 50 фоизгача қисми филтрация (ерга шимилиб кетиш) ва буғланиш натижасида исроф бўлса, замонавий технологиялар фойдали иш коэффициентини кўтариш имконини беради. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 1 апрелдаги «Сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ–107-сон қарорига мувофиқ, сувни тежовчи технологияларни жорий қилиш учун банклар томонидан имтиёзли кредитлар ажратилиши белгиланган.

Сув кодексининг 76-моддаси эса бу имкониятдан фойдаланишни сувдан фойдаланувчи учун нафақат ҳуқуқ, балки қонуний мажбурият сифатида ҳам мустаҳкамлайди.

Агротехника тадбирларининг аҳамияти. Олтинчи хатбошида белгиланган агротехника тадбирлари сувни техник воситаларсиз тежашнинг муҳим воситасидир. Бунга ерни лазерли текислаш, тупроқни мулчалаш (намликни сақлаш учун устини ёпиш), тунги суғоришни ташкил қилиш ва алмашлаб экишни йўлга қўйиш кабилар кириди. Масалан, лазерли текисланмаган далада сув нотекис тақсимланади, натижада даланинг бир қисмида «қўллаш» юзага келиб, ўсимлик чирийди, бошқа қисми эса сувсиз қолади. Шу сабабли, агротехника тадбирларини четлаб ўтиш сув исрофгарчилигининг бевосита сабаби деб баҳоланади.

Таъкидлаш жоизки, Солиқ кодексида сувни тежовчи технологияларни жорий қилганлар учун ер солиғи бўйича имтиёзлар

белгиланган. Мазкур Кодекснинг 428-моддасида сувни тежайдиган (томчилатиб, ёмғирлатиб, дискрет ва бошқа) суғориш технологиялари жорий этилган ерлар – сувни тежайдиган суғориш технологиялари жорий этилган ойнинг бошидан эътиборан беш йил муддатга солиқ тўлашдан озод қилинади. Ушбу имтиёз сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли соҳасидаги ваколатли органнинг ҳулосаси асосида берилади. Агарда сувни тежайдиган суғориш технологиялари жорий этилган ойнинг бошидан бошлаб беш йил давомида фойдаланишга яроқсиз бўлган ёки демонтаж қилинган бўлса, солиқ имтиёзи бутун солиқ даври учун солиқни тўлаш бўйича мажбуриятларнинг тикланиши билан бекор қилинади.

Шунингдек, *Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 23 февралдаги “Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг сувни тежайдиган суғориш технологияларини жорий этиш бўйича харажатларининг бир қисмини қоплаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори* асосида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг сувни тежайдиган суғориш технологияларини жорий этиш бўйича харажатларининг бир қисмини қоплаш ва берилган субсидияни қайтариш тартиби белгиланган.

Қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган сувларнинг мониторинги (тўртинчи хатбоши) бўйича мажбурият сувдан фойдаланувчи зиммасига нафақат сув миқдорини, балки унинг сифат кўрсаткичларини ҳам назорат қилиш масъулиятини юклайди. Илмий нуқтаи назардан, мониторинг жараёни сувнинг минераллашув даражасини ва ундаги кимёвий ўғитлар қолдиғини аниқлашга қаратилиши лозим. Ўзбекистон шароитида мазкур норманинг амалий ижроси ерларнинг шўрланиш даражаси ортиб кетишининг олдини олишга хизмат қилади. Агар фойдаланувчи сув мониторинги натижасида аниқланган салбий жараёнларни (масалан, коллектор сувларининг тошиши ёки зах сатҳининг кўтарилиши) бартараф этмаса, бу ҳолат Кодекснинг 79-моддасига мувофиқ сувдан фойдаланиш ҳуқуқининг чекланишига олиб келиши мумкин.

Тупроқ унумдорлигини сақлашга оид мелиорация тадбирлари (еттинчи хатбоши) сув ва ер қонунчилигининг узвий боғлиқлигини кўрсатади. Мелиорация – бу фақат техник жараён

эмас, балки сув ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини белгиловчи омилдир.

Солиқ кодексининг 428-моддасида сув мелиорацияси тадбирлари амалга ошириладиган қишлоқ хўжалик ерлари учун солиқ имтиёзлари белгиланган. Яъни мелиорация ишлари амалга оширилаётган мавжуд суғориладиган ерлар – ваколатли орган томонидан тасдиқланган лойиҳага мувофиқ, ишлар бошланганидан эътиборан беш йил муддатга ер солиғидан озод қилинади.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланувчилар учун мелиоратив тадбирларни амалга оширишда иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ чора-тадбирлар белгиланган. Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 февралдаги 109-сон қарори билан “Қишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган ерларни фойдаланишга киритишда ирригация ва мелиорация объектларини қуриш ва реконструкция қилиш билан боғлиқ харажатларни қоплаб бериш тартиби тўғрисида”ги низом тасдиқланган.

Сув кодексининг 76-моддаси қишлоқ хўжалигида сувдан фойдаланишни «истеъмол қилиш» босқичидан «масъулиятли бошқарув» босқичига олиб чиқади. Моддадаги ҳар бир хатбоши сув ресурсларини келажак авлодлар учун тежаб қолишга йўналтирилган бўлиб, уларни бажариш сувдан фойдаланувчининг ихтиёрий ҳаракати эмас, балки қонуний шартидир. Шарҳланаётган норманинг тизимли таҳлили шуни кўрсатадики, сувдан оқилона фойдаланмаслик қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчисининг нафақат сувга бўлган ҳуқуқининг, балки ердан фойдаланиш ҳуқуқининг бекор бўлишига ҳам олиб келиши мумкин.

БАЛИҚЧИЛИК ХЎЖАЛИГИ СУВ ҲАВЗАЛАРИДАН ЁКИ БАЛИҚ ОВЛАШ УЧАСТКАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНУВЧИ КОРХОНАЛАР, МУАССАСАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАРНИНГ МАЖБУРИЯТЛАРИ

Сув кодекси 77-моддасининг ҳуқуқий мазмуни балиқчилик хўжалиги юритувчи субъектлар зиммасига нафақат тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш, балки сув объектларининг экологик ва техник барқарорлигини таъминлаш бўйича юқори масъулият юклайди. Балиқчилик соҳаси бошқа тармоқлардан фарқли ўлароқ,

сувнинг сифати ва гидрологик режимига ўта сезувчан бўлганлиги боис ушбу модда Сув кодекснинг 75-моддасидаги умумий мажбуриятларни соҳавий махсус нормалар билан тўлдиради. Шарҳланаётган моддада сувдан фойдаланувчининг фаолияти сув ресурсларининг табиий мувозанатига зарар етказмаслиги, аксинча, сув ҳавзасининг биомахсулдорлигини оширишга хизмат қилиши бош тамойил этиб белгиланган.

Таъкидлаш жоизки, мазкур модда: 1) ёввойи эркин ҳолатда яшовчи балиқлар сув ҳавзалари бириктирилган балиқчилик хўжаликлари; 2) сунъий равишда кўпайтирилган балиқлар яшовчи сув ҳавзалари тегишли бўлган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг сувдан фойдаланишга оид мажбуриятларини белгилайди. Шу сабабли мазкур мажбуриятлар Ўзбекистон Республикасининг сув қонунчилигидан ташқари, муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисидаги қонунчилик, ҳайвонот дунёси ва ов қилишга оид қонунчилик, қишлоқ хўжалик қонунчилигида ҳам ўз ифодасини топган.

Мазкур соҳалар қонунчилигини таҳлил қилиш шунингдек кўрсатадики, Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 19 сентябрдаги «Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида»ги ЎРҚ–408-сон Қонунда сувда яшайдиган умуртқасизлар ва балиқлар ёввойи ҳайвонлар жумласига киритилади. Балиқ овлаш ҳайвонот дунёси объектларидан фойдаланиш турларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 8 июлдаги “Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида”ги ЎРҚ–627-сон Қонунининг 7-моддасида фермаларда, балиқчилик питомникларида ва ҳовуз хўжаликларида сақланаётган ва (ёки) етиштириладиган ёввойи ҳайвонлар давлат овчилик фондига кирмайди ҳамда улар қайси шахсларга тегишли бўлса, ўша шахсларнинг мулки бўлиши белгиланган. Шунингдек, ёввойи ҳайвонлардан фойдаланиш ҳуқуқи барча тоифадаги ерлар ва сув объектларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни тасарруф этиш ҳуқуқидан ажратилгандир.

Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 9 февралдаги 80-сон қарори билан **“Ўзбекистон Республикасининг табиий сув ҳавзаларида балиқ овлаш қоидалари”** тасдиқланган бўлиб, мазкур қоидалар табиий сув ҳавзаларида спорт-ишқибозлик туридаги

ҳамда саноат усулида балиқ овлаш тартибини белгилайди. Балиқ овлаш қоидаларида табиий сув ҳавзаларида балиқ овлашда қўллаш тақиқланадиган қурооллар ва воситалар рўйхати келтирилган. Шунингдек, балиқларнинг урчиш даврида, яъни Амударё ва Сирдарё дарёларида 11 мартдан – 31 майгача, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятидаги табиий сув ҳавзаларида 26 апрелдан – 10 июнгача ва бошқа барча табиий сув ҳавзаларида 16 апрелдан – 31 майгача бўлган муддатда балиқ овлаш тақиқланади.

Табиий сув ҳавзаларида жисмоний шахсларга спорт-ишқибозлик турида 1 сутка ичида 5 кг гача миқдорда ёки ушбу миқдордан кўп бўлган 1 дона балиқни бепул овлашга рухсат этилади. Бошқа ҳолатларда спорт-ишқибозлик туридаги балиқ овлаш ушбу ҳавзалар бириктирилган субъектлар билан келишув асосида ёки ҳақ тўлаш эвазига овчилик ва балиқчилик хўжаликларига бириктирилган сув ҳавзаларида ушбу хўжаликларнинг йўлланмалари бўйича амалга оширилади. Балиқларнинг урчиш даврида табиий сув ҳавзаларида спорт-ишқибозлик туридаги балиқ овлаш тақиқланади.

“Ўзбекистон Республикасининг табиий сув ҳавзаларида балиқ овлаш қоидалари”нинг 32-бандида саноат усулида балиқ овлашда тақиқланадиган ҳолатлар белгиланган бўлиб, бундан асосий мақсад – балиқ захираларининг урчиб кўпайиши учун шарт-шароитларни таъминлашдан иборатдир. Мазкур тақиқланган ҳолатлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган балиқлар турларини овлаш; балиқ овлаш тақиқланган муддатларда балиқ овлаш; белгиланган ўлчамдан кичик балиқларни овлаш; рухсатномада кўрсатилмаган жойларда балиқ овлаш; оқар сув ҳавзаларида (дарё, сой, канал, анҳор, зовур ва бошқалар) саноат усулида балиқ овлаш учун мўлжалланган балиқ овлаш қурооллари ва воситаларидан фойдаланиш; кўпайиш, миграция даври ҳамда озуқа етишмаслигидан қутулиш учун кўчаётган балиқларни овлаш; балиқчилик хўжаликларига бириктирилган табиий сув ҳавзаларидан корхона ва суғориш эҳтиёжлари учун балиқларни ҳимоя қилиш қурилмаларисиз сув олиш; ажратилган сув ҳавзаси участкасидан ташқарида саноат усулида балиқ овлаш ва бошқалар.

Таъкидлаш жоизки, амалдаги қонунчиликка кўра, **балиқ хўжалиги зоналари муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар**

жумласига киради. «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 710–II-сон Қонуннинг 34-моддасида балиқ хўжалиги зоналари экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, қишлоқ хўжалиги ва сув хўжалиги органларининг тақдимномасига биноан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан ташкил этилиши белгиланган. Балиқ хўжалиги зоналарида балиқлар ва бошқа сув организмларининг сақлаб қолиниши, такрор кўпайтирилиши ва тикланишига хавф соладиган ҳар қандай фаолият тақиқланади. Мазкур норма балиқчилик хўжалиги зоналаридан фойдаланишда чекловлар белгилашга асос бўлади.

Таъкидлаш жоизки, Сув кодекси 77-моддасида белгиланган балиқ захираларининг урчиб кўпайиши учун шарт-шароитларни таъминлаш мажбурияти, фойдаланувчидан сув ҳавзасининг биологик режими устидан доимий назорат ўрнатишни талаб қилади. Бу талаб балиқчилик хўжалиги субъектларининг фақатгина балиқ овлаш билан чекланиб қолмасдан, балки сув ҳавзаларининг биологик ҳолатини сақлаш ва яхшилашда фаол иштирок этишини назарда тутди. Хусусан, балиқларнинг табиий кўпайиш даврида уларни муҳофаза қилиш, сунъий кўпайтириш ишларини ташкил этиш, сув ҳавзаларининг гидрологик ва биологик режимини сақлаш каби чора-тадбирлар ушбу мажбурият мазмунига киради. Бу эса балиқ захираларининг камайиб кетишининг олдини олиш ва келгуси авлодлар учун уларни сақлаб қолишга хизмат қилади.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда балиқчилик соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 майда қабул қилинган “Балиқчилик тармоғини бошқариш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2939-сон қарори билан “Ўзбекбалиқсаноат” уюшмаси ташкил этилган. «Ўзбекбалиқсаноат» уюшмасининг асосий вазифалари ва йўналишлари – балиқ маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ташкилий-технологик жараёнларини тизимли ташкил этиш, балиқ чавоқларини такрор кўпайтириш ва озуқа базани мустаҳкамлаш, табиий сув ҳавзалари ва сунъий кўлларнинг ресурсларидан оқилона фойдаланиш, шунингдек, балиқ етиштириш жараёнига илмий асосланган усулларни ва интенсив технологияларни жорий этиш ҳисобланади.

Мазкур моддада балиқчилик хўжалиги сув ҳавзалари ёки балиқ овлаш участкаларида **ирригация-мелиорация тармоқлари ҳамда бошқа иншоотларни қуриш, реконструкция қилиш ва тиклаш ишларини амалга ошириш мажбурияти** назарда тутилган. Ушбу талаб сув ҳавзаларининг техник ҳолатини яхшилаш, сув айланишини тартибга солиш ва сув сифатини сақлашга қаратилган. Иншоотларни техник жиҳатдан соз ҳолатда сақлаш эса авария ҳолатларининг олдини олиш, сув йўқотишларини камайтириш ҳамда балиқчилик фаолиятининг узлуксизлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Шу маънода, ушбу мажбурият балиқчилик хўжалиги субъектларининг иқтисодий манфаатлари билан бир қаторда жамоат ва экологик манфаатларни ҳам ҳимоя қилади. Модданинг учинчи хатбошисида берилган норманинг амалий аҳамияти шундаки, балиқчилик ҳавзалари кўпинча қишлоқ хўжалигининг сугориш тизимлари ёки коллектор-дренаж тармоқлари негизида ташкил этилади. Демак, фойдаланувчи томонидан иншоотларнинг техник ҳолатига эътиборсизлик қилиниши нафақат балиқчиликка, балки қўшни қишлоқ хўжалиги ерларининг мелиоратив ҳолатига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Сув кодекси 77-моддасида зарур мелиорация ишларини олиб бориш ҳамда сув ҳавзалари жойлашган ҳудудлардаги соҳил бўйи участкаларини тегишли санитария ҳолатида сақлаш мажбурияти алоҳида кўрсатиб ўтилган. Мелиорация ишлари сув ҳавзаларининг экологик ҳолатини яхшилаш, шўрланиш, ботқоқланиш ва ифлосланишнинг олдини олишга қаратилган бўлиб, улар балиқларнинг яшаш муҳитини сақлашда муҳим ўрин тутди. Соҳил бўйи ҳудудларни санитария талабларига мувофиқ сақлаш эса аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш, эпидемиологик хавфларни камайтириш ва атроф-муҳитни тоза сақлашга хизмат қилади. Хулоса қилиб айтганда, Сув кодексининг 77-моддаси балиқчилик хўжалиги сув ҳавзалари ёки балиқ овлаш участкаларидан фойдаланувчи корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг мажбуриятларини кенг қамровли тарзда белгилаб, уларнинг фаолиятида экологик масъулият устувор бўлиши лозимлигини таъкидлайди. Ушбу модда нормаларининг тўлиқ ва тўғри бажарилиши сув биологик ресурсларини муҳофаза қилиш, балиқ захираларини барқарор

сақлаш ва мамлакатда балиқчилик хўжалигини изчил ривожлантириш учун мустаҳкам ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

СУВ ОБЪЕКТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ, СУВ БЕРИШНИ ЎЗБОШИМЧАЛИК БИЛАН ТАРТИБГА СОЛИШНИ ҲАМДА ЎЗБОШИМЧАЛИК БИЛАН СУВ ОЛИШНИ ТАҚИҚЛАШ

Сув кодексининг 78-моддаси мамлакатимизда сув ресурсларини бошқаришнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга, сувдан фойдаланишда қатъий интизомни таъминлашга ва давлат мулки ҳисобланган сув объектларини муҳофаза қилишга қаратилган муҳим норма ҳисобланади. Ушбу модданинг биринчи қисмида алоҳида давлат аҳамиятига ёхуд илмий ва маданий қимматга эга бўлган сув объектларидан фойдаланишни чеклаш ёки бутунлай тақиқлаш имконияти белгиланган бўлиб, бу бевосита табиатни муҳофаза қилиш ва экологик барқарорликни сақлаш мақсадларига хизмат қилади. Бундай объектлар сирасига ноёб экотизимлар, қўриқхона ҳудудларидаги сув ҳавзалари ёки тарихий обидалар таркибидаги сув иншоотлари кириши мумкин бўлиб, улардан фойдаланишнинг тақиқланиши ушбу ресурсларнинг келажак авлодлар учун асл ҳолида сақланишини ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлайди.

Модданинг мантиқий давоми сифатида иккинчи қисмида сувдан фойдаланувчиларнинг сув етказиб берувчи ташкилотлар билан келишилмаган ҳолда амалга оширадиган ҳар қандай ўзбошимчалик ҳаракатлари қатъиян ман этилади. Хусусан, сув узатилишини сунъий равишда кўпайтириш ёки камайитириш мақсадида гидротехника иншоотларининг конструктив тузилишини ўзгартириш, вақтинчалик дамбалар қуриш ёки рухсатсиз насос станцияларини ўрнатиш тизимли сув тақсимотининг бузилишига олиб келади.

Илмий нуқтаи назардан, сув объектларидаги муҳандислик қурилмаларига ўзбошимчалик билан аралashiш нафақат сув балансининг бузилишига, балки гидравлик босимнинг ўзгариши натижасида иншоотларнинг авария ҳолатига келишига ва қуйи оқимдаги бошқа истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари бузилишига сабаб бўлади. Шу боисдан ҳам қонун чиқарувчи сув объектларидан

фойдаланишда фақат ваколатли органлар билан келишилган ҳолда иш юритиш мажбуриятини юклайди.

Таъкидлаш жоизки, амалдаги сув қонунчилигида сувдан фойдаланиш учун рухсат олишнинг маъмурий тартиб-таомиллари белгиланган бўлиб, сув объектининг ер ости ёки ер усти сув ресурси эканлиги, ундан қандай мақсадларда фойдаланилишига кўра алоҳида тартиб-таомил амал қилади. Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 мартдаги 255-сон қарори билан “Сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилишга рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг Маъмурий регламенти”² тасдиқланган.

Сув кодексининг 78-моддаси учинчи қисмида белгиланган «Ўзбошимчалик билан сув олиш тақиқланади» деган қатъий норма эса мамлакатдаги лимитланган сувдан фойдаланиш тартибининг бош тамойилидир. Бу тақиқ сув ресурслари тўлалигича давлат назоратида эканлигини ва ундан фойдаланиш фақат махсус рухсатномалар ҳамда тузилган шартномалар асосида амалга оширилиши шартлигини англатади. Мазкур модда талабларига риоя қилмаслик ҳуқуқбузарлик сифатида баҳоланиб, юридик жавобгарликни келтириб чиқаради. Хусусан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг³ 74-моддасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли қоидаларини бузганлик учун маъмурий жавобгарлик белгиланган.

СУНЪИЙ СУВ ОБЪЕКТЛАРИ ВА ГИДРОТЕХНИКА ИНШООТЛАРИ ОРҚАЛИ ТРАКТОРЛАР, ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ЎТИШИНИ, ЧОРВА МОЛЛАРИНИНГ ҲАЙДАБ ЎТИЛИШИНИ ТАҚИҚЛАШ

Сув кодексининг 79-моддаси сунъий сув объектлари ва гидротехника иншоотларини муҳофаза қилишга қаратилган муҳим ҳуқуқий норма ҳисобланади. Ушбу модда орқали давлат сув хўжалиги соҳасида хавфсизликни таъминлаш, сув объектларидан фойдаланиш жараёнида уларнинг техник ва экологик ҳолатига

² «Сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилишга рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг Маъмурий регламенти». ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 мартдаги 255-сон қарори билан тасдиқланган. <https://lex.uz/docs/3646578>

³ Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. (22.09.1994 й. санасида қабул қилинган). Қонунчилик маълумотлари миллий базаси: <https://lex.uz/docs/97664#3262976>

салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳаракатларни чеклаш назарда тутилади. Айниқса, қишлоқ хўжалиги фаолияти жадал ривожланаётган шароитда каналлар, дамбалар, сув тақсимловчи иншоотлар ва бошқа сунъий сув объектларининг сақланиши мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлиги ва экологик барқарорлиги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

79-моддада белгиланган қоидаларнинг мазмунидан келиб чиқадики, сунъий сув объектлари ва гидротехника иншоотлари умумий фойдаланиш учун мўлжалланган оддий ҳудуд эмас, балки махсус ҳуқуқий режимга эга бўлган объектлар ҳисобланади. Шу сабабли каналлар, бошқа сунъий сув объектлари, гидротехника иншоотлари ҳамда сув хўжалигига тааллуқли бошқа объектлар орқали ушбу мақсадлар учун мўлжалланмаган жойлардан тракторлар, қишлоқ хўжалиги машиналари, автомобиллар ва бошқа транспорт воситаларининг ўтиши қатъий тақиқланади. Бундай ҳаракатлар сув иншоотларининг конструктив элементларига зарар етказиши, қирғоқларнинг емирилишига, сув оқимининг ўзгаришига ҳамда авария ҳолатларига сабаб бўлиши мумкин.

Шунингдек, моддада чорва молларини сунъий сув объектлари орқали ҳайдаб ўтиш ва уларни суғоришнинг тақиқланиши ҳам алоҳида қайд этилган. Бу қоида, биринчи навбатда, сув ифлосланишининг олдини олишга қаратилган бўлиб, чорва моллари орқали сувга органик чиқиндилар тушиши, сувнинг санитария ҳолати ёмонлашуви ҳамда аҳоли ва қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун мўлжалланган сув сифатига салбий таъсир кўрсатиш эҳтимолини вужудга келтиради. Бундан ташқари, чорва молларининг оммавий равишда ҳайдаб ўтилиши гидротехника иншоотларининг ер усти қисмларини шикастлаши ва уларнинг хизмат муддатини қисқартириши мумкин.

Мазкур моддада умумий тақиқ билан бир қаторда, қишлоқ аҳолиси ва фермер хўжаликларининг амалий эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда муайян истиснолар ҳам назарда тутилган. Хусусан, сув объектларида чорва молларини суғориш ва уларни чўмилтириш фақат шу мақсадлар учун махсус жиҳозланган жойларда рухсат этилади. Бу эса давлат томонидан сув хўжалиги объектларидан фойдаланишда тартибли ва назорат қилинадиган инфратузилмани шакллантириш, сувнинг ифлосланишини чеклаш ҳамда сув

иншоотларининг бутунлигини сақлашга қаратилган ёндашувни ифода этади.

79-модданинг амалий аҳамияти шундаки, у сув хўжалиги соҳасида ҳуқуқий тартибни таъминлаш билан бирга, фойдаланувчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ белгилаб беради. Ушбу модда талабларини бузиш сув объектларига зарар етказиш, сувдан фойдаланиш қоидаларини бузиш сифатида баҳоланиб, айбдор шахсларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маъмурий ёки бошқа турдаги жавобгарликка тортишга асос бўлади. Шу маънода, 79-модда профилактик аҳамиятга эга бўлиб, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Қолаверса, «Гидротехника иншоотларининг хавфсизлиги тўғрисида»ги ЎРҚ–865-сон Қонуннинг⁴ 4-моддасида гидротехника иншоотлари хавфсизлигининг асосий принциплари берилган бўлиб, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини, жисмоний ҳамда юридик шахсларнинг мол-мулкини ҳимоя қилишнинг, шунингдек атроф-муҳитни ҳимоя қилишнинг устуворлиги – муҳим принциплардан бири ҳисобланади. Қонуннинг 19-моддасида эса гидротехника иншоотларининг хавфсизлигини таъминлашга доир асосий талаблар белгиланган. Бундай талаблар сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги гидротехника иншоотларининг хавфсизлигини таъминлашга доир норматив ҳужжатларга риоя этиш;

- гидротехника иншоотларининг хавфсизлигини декларациялаш;

- хавфлилик даражаси юқори бўлган объектлар жумласига кирувчи гидротехника иншоотларини лойиҳалаштиришга, қуришга ва улардан фойдаланишга доир фаолиятни лицензиялаш;

- гидротехника иншоотларидан фойдаланишнинг узлуксизлиги;

- гидротехника иншоотларининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш, шу жумладан уларнинг хавфсизлик мезонларини белгилаш, гидротехника иншоотларининг ҳолатини назорат қилиш мақсадида уларни замонавий техник

⁴ «Гидротехника иншоотларининг хавфсизлиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 30 августдаги ЎРҚ–865-сон Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/6588801>

ускуналар билан жиҳозлаш, гидротехника иншоотларига зарур малакага эга бўлган ходимлар томонидан хизмат кўрсатилишини таъминлаш;

– гидротехника иншоотларида фавқулодда вазиятларнинг юзага келиши хавфини энг кўп даражада камайтириш бўйича профилактика тадбирларини амалга ошириш;

– гидротехника иншоотларидан фойдаланиш қоидаларига риоя этиш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтганда, Сув кодексининг 79-моддаси сунъий сув объектлари ва гидротехника иншоотларини муҳофаза қилиш, улардан хавфсиз, самарали ва экологик жиҳатдан асосланган тарзда фойдаланишни таъминлашга қаратилган комплекс ҳуқуқий норма ҳисобланади. Ушбу модда сув хўжалиги инфратузилмасининг барқарор ишлашини таъминлаш, сув ресурсларини асраш ва келгуси авлодлар манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим ўрин тутди.

СУВ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИ ТАШКИЛОТНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ

Сув кодекси 80-моддасида сув етказиб берувчи ташкилотларнинг ҳуқуқларини белгилаш орқали сув хўжалиги муносабатларида ушбу субъектнинг марказий ўрнини мустаҳкамлайди. Модда нормалари ўзаро узвий боғлиқ бўлиб, сув етказиб бериш жараёнини ташкил этиш, назорат қилиш, иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва ҳуқуқий ҳимоя механизмларини қамраб олади.

Таъкидлаш жоизки, Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 9 февралдаги 79-сон қарори билан “Сув етказиб бериш хизмати” давлат муассасалари тўғрисида низом тасдиқланган бўлиб, ушбу Низом «Сув етказиб бериш хизмати» давлат муассасаларининг фаолиятини ташкил этиш тартиби, вазифалари, функциялари, ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлигини белгилайди. Унга кўра, сув етказиб бериш хизматлари маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларидан мустақил равишда Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги тузилмасидаги таркибий бўлинма сифатида фаолият юритади ҳамда унга ҳисобдор бўлади. Сув етказиб бериш хизматлари бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган юридик шахс ҳисобланади, ўзининг шахсий фазна ҳисобварақларига, мустақил балансига эга. Сув хўжалиги

вазирлиги сув етказиб бериш хизматларининг муассисидир. Сув етказиб бериш хизматлари ўз фаолиятини Сув хўжалиги вазирлиги раҳбарлигида, шунингдек, республика ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ҳамда бошқа ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади.

Таъкидлаш жоизки, сув етказиб бериш хизматларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари уларнинг асосий асосий вазифалари ва функцияларидан келиб чиққан ҳолда белгиланади. Амалдаги қонунчилик сув етказиб бериш хизматларининг асосий вазифалари сифатида қуйидагиларни белгилайди:

- белгиланган лимитлар асосида сув истеъмолчиларига сув етказиб бериш;

- ўзига бириктирилган ҳудудда сувнинг ҳисоби ва ҳисоботини юритиш;

- суғориш тармоқлари ва улардаги гидротехник иншоотларни ҳимоя зоналари билан биргаликда соз ҳолатда сақлаш, таъмирлаш-тиклаш ишларини амалга ошириш;

- ўз ҳисобидаги сув олиш жойларини сувни бошқариш ва ҳисобга олиш воситалари билан жиҳозлаш, сув мониторинги, ҳисоби ва ҳисоботини юритишни рақамлаштириш;

- истеъмолчилар кесимида истеъмол қилинган сув ҳажми тўғрисидаги маълумотларни солиқ органларига тақдим этиб бориш;

- сув истеъмолчиларининг буюртманомаси асосида бошқа сув хўжалиги хизматларини кўрсатиш.

Сув етказиб бериш хизматлари ўзига юкланган асосий вазифаларга мувофиқ қуйидаги функцияларни амалга оширади:

сув ресурсларидан самарали фойдаланишни таъминлайди, сув тақсмоти ва ҳисоб-китобини юритади, суғориш ишларини ташкил қилади;

белгиланган лимитлар асосида сув истеъмолчиларига сув етказиб бериш бўйича шартномалар тузади ва етказиб берилган сувнинг ҳажми кўрсатилган далолатномаларни расмийлаштиради, шунингдек, «Suv hisobi» ахборот тизими орқали сув етказиб берувчи ташкилотлар ва сув истеъмолчилари ўртасида расмийлаштирилган далолатномаларни ҳар ой якуни билан электрон шаклда тўлдириш ҳамда электрон рақамли имзо орқали тасдиқлаб борилишини таъминлайди;

сув ресурсларини бошқариш тамойиллари ва тизимини такомиллаштириш, улардан тежамли ва оқилона фойдаланишни таъминлаш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сув хўжалиги объектларини таъмирлаш-тиклаш ва модернизация қилиш чораларини кўради;

якуний истеъмолчилар кесимида экинларни суғориш учун сув олиш лимитларини ҳудудлар бўйича тасдиқланган лимит доирасида ишлаб чиқишда Қорақалпоғистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва ирригация тизимлари ҳавза бошқармаларига кўмаклашади;

қишлоқ хўжалигида сувни тежайдиган суғориш технологияларини жорий этиш ишларини мувофиқлаштиради, улардан самарали фойдаланишни ташкил этади, ҳисоби ва мониторингини юритади, уларни жорий қилишда методик ва амалий ёрдам кўрсатади;

ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш масаласида комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш секторлари билан ҳамкорлик қилади;

Сув хўжалиги вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва ирригация тизимлари ҳавза бошқармаларига юкланган вазифалар ва функцияларнинг самарали бажарилишини таъминлашда иштирок этади;

сув хўжалиги иншоотларида сувнинг ҳисоби ва ҳисоботини юритишга рақамли технологияларни жорий қилади;

сув хўжалиги тизимини комплекс модернизациялаш, илм-фан ва техника ютуқлари, сувни тежайдиган замонавий технологиялар, илғор маҳаллий ва хорижий тажрибани жорий қилишга йўналтирилган сув хўжалиги сиёсатини амалга оширади;

ўзининг ҳисобидаги каналларни ва улардаги гидротехника иншоотларининг техник ҳолатини тизимли равишда ўрганиб боради, уларни соз ҳолатда сақлайди ва ишончли ишлашини таъминлайди;

сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш ва улардан оқилона фойдаланишни, уларнинг самарадорлигини оширишни, сувдан фойдаланиш ҳамда сув истеъмолининг инновацион технологиялари ва механизмларини жорий этишни таъминлайди;

сув ресурсларидан фойдаланишни таҳлил қилади ва мувофиқлаштириб боради;

сув хўжалиги объектлари инфратузилмасини ривожлантириш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича концепциялар, стратегиялар ва комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади;

сув хўжалиги соҳасидаги олий таълим ва профессионал таълим муассасалари билан талабалар ва ўқувчиларнинг ўқув-танишиш ҳамда ўқув-ишлаб чиқариш амалиётини ташкил этишда ҳамкорлик қилади;

сув хўжалиги объектларидан давлат-хусусий шериклик тамойили асосида фойдаланиш бўйича таклифлар тайёрлайди, лойиҳа ҳужжатларини тайёрлашда ва мониторинг қилиб боришда иштирок этади.

Сув етказиб бериш хизматларининг асосий вазифалари ва функцияларидан келиб чиққан ҳолда Сув кодексининг 80-моддасида белгиланган ҳуқуқларини таҳлил этсак. 80-моддада дастлаб, сув етказиб берувчи ташкилотнинг сувдан фойдаланишни амалга ошириш учун иншоотлар, қурилмалар ва бошқа объектларни қуриш ҳамда реконструкция қилиш ҳуқуқи белгиланган. Ушбу ҳуқуқ сув етказиб бериш фаолиятининг моддий-техник асосини ташкил этади, чунки сув таъминоти инфратузилмасисиз сувни етказиб бериш имконияти мавжуд бўлмайди. Мазкур ҳуқуқнинг қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилиши экологик хавфсизлик, шаҳарсозлик ва техник нормаларга риоя этилишини таъминлайди ҳамда бошқа ҳуқуқларнинг амалий қўлланилиши учун замин яратади.

Айнан шу инфратузилманинг мавжудлиги ва фаолияти сув етказиб берувчи ташкилотга берилаётган сувнинг миқдори ва сифатини текшириш ҳуқуқини амалга ошириш имконини беради. Бу ҳуқуқ аввалги норма билан мантиқан боғлиқ бўлиб, сувни етказиб бериш жараёнида унинг ҳисобини юритиш, техник ва санитария талабларига мувофиқлигини таъминлашга қаратилган. Сувнинг миқдор ва сифат кўрсаткичларини назорат қилиш кейинчалик шартномавий муносабатларнинг тўғри бажарилишини баҳолаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Сувнинг миқдори ва сифатини текшириш имконияти мавжуд бўлган тақдирдагина сув етказиб берувчи ташкилот кўрсатилган хизматлар учун ўз вақтида ҳақ тўланишини талаб қилиш ҳуқуқини тўлақонли амалга ошира олади. Чунки тўлов миқдори, одатда, етказиб берилган сув ҳажми ва хизматлар кўлами билан бевосита боғлиқ. Шу тарзда мазкур ҳуқуқ иқтисодий мазмун касб этиб, сув етказиб берувчи ташкилотнинг молиявий барқарорлиги ва фаолиятининг узлуксизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бироқ амалиётда сувдан фойдаланувчилар томонидан сувдан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши, сувдан мақсадсиз фойдаланиш, белгиланган лимитларни ошириш ёки хизматлар учун ҳақни ўз вақтида тўламаслик ҳолатлари учраб туради. Ана шундай вазиятларда сув етказиб берувчи ташкилотга сув етказиб беришни вақтинча тўхтатиб туриш ҳуқуқи берилади. Бу ҳуқуқ аввалги иқтисодий ҳуқуқнинг мантиқий давоми бўлиб, шартнома интизомини таъминлашга қаратилган таъсир чораси сифатида намоён бўлади ва аниқланган қоидабузарликлар бартараф этилгунга қадар қўлланилади.

Агар сув етказиб берувчи ташкилотнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ушбу бузилишлар натижасида жиддий тарзда зарар кўрган бўлса, у ҳолда ташкилот зарарнинг ўрнини қоплашни талаб қилиш ҳуқуқига эга ҳисобланади. Бу ҳуқуқ юқорида кўрсатилган барча ҳуқуқларнинг ҳуқуқий ҳимоя механизми сифатида намоён бўлади ҳамда сув олиш лимитлари ва сув бериш режими бузилиши натижасида етказилган зарарни қоплаш имконини беради. Мазкур норма фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик қоидалари билан узвий боғланган ҳолда қўлланилади.

Шу билан бирга, модданинг якуний қисми сув етказиб берувчи ташкилот қонунчилиikka мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкинлигини белгилайди. Бу қоида сув етказиб берувчи ташкилотнинг Сув кодексидан бошқа қонун ҳужжатларида ҳам муайян ҳуқуқлари белгиланиши мумкинлигини ифодалайди.

Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 9 февралдаги 79-сон қарори билан “Сув етказиб бериш хизмати” давлат муассасалари тўғрисида низомнинг 3-бобида сув етказиб бериш хизматлари қуйидаги ҳуқуқларга эга эканлиги белгиланган:

ўз ваколатига кирадиган масалаларни ҳал этиш учун зарур бўлган ҳужжатлар ва ахборотларни, шу жумладан, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш амалиёти тўғрисида зарур статистика маълумотлари, таҳлилий материаллар, ҳужжатлар ва ахборотларни давлат органлари ва бошқа ташкилотлардан сўраш ва олиш;

ўз балансидаги сув хўжалиги объектларининг ҳимоя зоналарини асраш ҳамда ўзбошимчалик билан эгалланган ҳудудларни қайтариш бўйича тегишли идоралар билан биргаликда зарур чораларни кўриб бориш;

сув ресурсларидан фойдаланиш ва суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш масалалари бўйича киритилган қонунчилик ҳужжатлари лойиҳалари ва таклифлар бўйича ҳулосалар бериш, давлат органлари ва бошқа ташкилотларга таклифлар киритиш;

Сув хўжалиги вазирлиги томонидан тасдиқланадиган рўйхат асосида пудрат ишларини бажариш ва хизматлар кўрсатиш.

СУВ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИ ТАШКИЛОТНИНГ МАЖБУРИЯТЛАРИ

Сув кодексининг 81-моддаси сув етказиб берувчи ташкилотнинг ҳуқуқий мақомини, унинг фаолиятидаги асосий йўналишларини ҳамда мажбуриятларини комплекс тарзда белгилаб беради. Мазкур норма сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасидаги муносабатларда алоҳида ўрин тутаети, чунки у сув хўжалиги тизимидаги марказий субъект – сув етказиб берувчи ташкилот зиммасига юклатилган масъулият доирасини аниқ ифодалайди. Ушбу модда мазмунан экологик ҳуқуқ, маъмурий ҳуқуқ ва фуқаролик ҳуқуқи нормаларининг ўзаро уйғунлашган ифодаси бўлиб, сув ресурсларини бошқариш тизимида барқарорлик, шаффофлик ва жавобгарлик тамойилларини таъминлашга хизмат қилади.

Моддага мувофиқ, сув етказиб берувчи ташкилот, энг аввало, сув ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланиши, улардан мақсадсиз фойдаланилишига йўл қўймаслиги, сувдан тежамкор равишда фойдаланиши, шунингдек сувнинг сифатини тиклаш ва яхшилаш чораларини кўриши шарт. Бу қоида барқарор ривожланиш концепциясининг миллий қонунчиликдаги ифодаси бўлиб, сув ресурсларининг чекланган ва стратегик аҳамиятга эга табиий бойлик

эканлигини ҳисобга олган ҳолда белгиланган. Амалиётда ушбу мажбурият сув сарфини режалаштириш, тармоқлардаги йўқотишларни камайтириш, сувни тежовчи технологияларни жорий этиш ва сув сифатини доимий мониторинг қилиш орқали таъминланади.

Шу билан бирга, сув етказиб берувчи ташкилот белгиланган сув олиш лимитларига ҳамда сувдан фойдаланиш тартибига қатъий риоя этиши лозим. Лимитлар сув объектларининг гидрологик ҳолати, экологик барқарорлиги ва бошқа фойдаланувчиларнинг манфаатларини инобатга олган ҳолда белгиланади. Сув объектлари қайси мақсадлар учун фойдаланишга берилган бўлса, улардан фақат шу мақсадларда фойдаланиш талаби эса ресурслардан ноқонуний ва мақсадсиз фойдаланишнинг олдини олишга қаратилган ҳуқуқий кафолат ҳисобланади.

Мазкур модда сув ресурсларининг ифлосланиши ва камайтириб кетишининг олдини олишга алоҳида эътибор қаратади. Хусусан, сув етказиб берувчи ташкилот ташлама сувлар ҳажмининг кўпайишига йўл қўймаслиги, таркибида белгиланган нормадан ортиқ ифлослантирувчи моддалар мавжуд бўлган оқова сувларни сув объектларига оқизиб юборишни тугатиш чораларини кўриши шарт. Бу норма экологик хавфсизлик тамойилларига асосланиб, сув объектларини муҳофаза қилишга қаратилган. Амалда бундай мажбуриятлар тозалаш иншоотларини модернизация қилиш, технологик жараёнларни такомиллаштириш ва лаборатория назоратини кучайтириш орқали бажарилади.

Моддада шартномавий муносабатларга доир қоидалар ҳам мустаҳкамланган. Сув етказиб берувчи ташкилот сув етказиб бериш тўғрисида шартномалар тузиши, белгиланган сифатдаги сувни белгиланган миқдорда ўз вақтида етказиб берилишини таъминлаши шарт. Агар шартнома бўйича охиригача олинмаган сув ҳажми мавжуд бўлса, қонунчиликда назарда тутилган ҳоллардан ташқари, унинг ўрнини қоплаш мажбурияти юзага келади. Бу қоидалар фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятларнинг лозим даражада бажарилиши тамойилига асосланиб, сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлайди.

Шунингдек, сув етказиб берувчи ташкилот сув олиш жойларини сувни бошқариш ва ҳисобга олиш воситалари билан

жиҳозлаши, сув хўжалиги объектларини ва улардаги иншоотларни техник жиҳатдан соз ҳолатда сақлаши ҳамда белгиланган фойдаланиш қоидаларига риоя этиши шарт. Олинадиган сувнинг ҳамда сув объектларига ёки жой рельефига оқизиб юбориладиган оқова сувлар ҳажмининг ҳисобини юритиш, ваколатли органларга ва сувдан фойдаланувчиларга зарур ахборотни тақдим этиш эса шаффофлик ва давлат назоратини таъминлаш механизмларининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Мазкур модда сувни тежаш ва сувни тежайдиган суғориш технологияларини жорий этиш, сувни етказиб беришдаги йўқотишларни қисқартириш ҳамда сувни қонунга ҳилоф равишда олиш устидан назоратни таъминлаш вазифаларини ҳам белгилайди. Бу нормалар сув ресурсларидан самарали фойдаланиш билан бирга, уларнинг ноқонуний айланмасини чеклашга қаратилган.

Давлат назоратини амалга оширувчи органларнинг вакиллари белгиланган тартибда сув хўжалиги объектларига киритиш ва уларга зарур ахборот тақдим этиш мажбурияти давлат бошқаруви тизимидаги ҳисобдорлик ва очиқлик принципларини таъминлайди. Шунингдек, сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этувчи авариялар ёки табиий ва техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлар юзага келганда, сувдан фойдаланувчиларни ҳамда маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларини ўз вақтида хабардор қилиш ва оқибатларни бартараф этиш ишларида иштирок этиш талаби жамоат хавфсизлиги нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади.

Балиқлар ҳамда бошқа сув флораси ва фаунасини муҳофаза қилиш чора-тадбирларини амалга ошириш мажбурияти сув экотизимларини сақлаш ва биологик хилма-хилликни ҳимоя қилишга қаратилган. Бу эса сув ресурсларидан фойдаланиш фақат иқтисодий фаолият эмас, балки экологик масъулият ҳам эканлигини англатади.

Шу тариқа, 81-модда сув етказиб берувчи ташкилотни нафақат хизмат кўрсатувчи хўжалик субъекти, балки экологик хавфсизликни таъминловчи, давлат назоратига ҳисобдор ва жамоат манфаатларини ҳимоя қилувчи комплекс ҳуқуқий субъект сифатида намоён этади. Ушбу норма сув ресурсларини бошқариш тизимида ҳуқуқий тартиб-интизомни мустаҳкамлаш, барқарор фойдаланишни таъминлаш ва

сув объектларини муҳофаза қилишнинг муҳим ҳуқуқий асоси ҳисобланади.

81-модданинг сўнги қисмида сув етказиб берувчи ташкилотнинг зиммасида қонунчиликка мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкинлиги белгиланган.

Хусусан Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 9 февралдаги 79-сон қарори билан тасдиқланган “Сув етказиб бериш хизмати” давлат муассасалари тўғрисида низомнинг⁵ 3-бобида сув етказиб бериш хизматларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари келтирилган. Унга кўра, сув етказиб бериш хизматлари зиммасига, жумладан, қуйидаги мажбуриятлар юкланган:

Сув ҳўжалиги вазирлиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари ҳамда маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари томонидан қабул қилинган қарорларнинг бажарилишини таъминлаш;

ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаш ва уларни ижтимоий муҳофаза қилиш, техника хавфсизлигини таъминлаш ҳамда қонунчилик ҳужжатларида назарда тутилган бошқа шартларни амалга ошириш;

Сув ҳўжалиги вазирлиги томонидан тасдиқланган сув етказиб бериш хизматлари фаолияти кўрсаткичларини аниқлаш ва назорат қилиш учун асос ҳисобланган талабларга мувофиқ ҳисоботларни юритиш;

сув етказиб бериш хизматларининг мол-мулкидан мақсадли ва самарали фойдаланиш;

ўз фаолияти соҳасини ривожлантириш бўйича дастурлар, тадбирлар режалари, “йўл хариталари” ва бошқа дастурий ҳужжатлар ижросини таъминлаш;

ўз фаолияти давомида сув истеъмолчилари томонидан ирригация тармоқлари ва улардаги гидротехника иншоотлари ҳамда сувдан фойдаланиш қоидалари бузилишига йўл қўйилганлигини аниқлаган тақдирда, зарур чоралар кўриш учун тегишли ташкилотларни бу ҳақида хабардор қилиш.

Шунингдек, Низомда сув етказиб бериш хизматларига юкланган вазифалар ва функцияларнинг самарали бажарилиши юзасидан сув етказиб бериш хизматлари раҳбарлари шахсан жавоб

⁵ «Сув етказиб бериш хизмати» давлат муассасалари тўғрисида низом. Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 9 февралдаги 79-сон қарори билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/6804978>

бериши, ходимлар ўз мажбуриятлари ва функцияларини бажармаганлиги ёки зарур даражада бажармаганлиги учун қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка тортилиши ҳам белгилаб қўйилган.